



Jomsvikingerne.

Historisk Tidsskrift, Bind 8. række, 3 (1910)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_8rk_0003-PDF/hto_8rk_0003_97783.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=97783>

pdf genereret den : 28/5-2008

Jomsvikingerne.

Ved

Finnur Jónsson.

Jeg har i dette tidsskrifts 8. R. III, s. 184 ff. imødegået landsarkivar dr. L. Weibulls opfattelse af „Svolder-slaget“. Et andet slag var i gamle dage lige så berømt, nemlig „Jomsvikinge“slaget, eller det søslag, som Hakon jarl og hans søn Erik havde med „Jomsvikingerne“ ved (udenfor) Hjørungavåg, formentlig i 986, og hvorved de reddede Norge fra at komme under dansk herredømme.

Der er mange fremstillinger af dette slag; flere navngivne Islændinger siges udtrykkelig at have deltaget deri og bragt efterretninger derom til Island. Det er nu sikkert og vist, at den oprindelige beretning (eller beretninger) om slaget er i tidens løb bleven rigelig udstyret med tildigtninger af forskellig art, så at det kan være vanskeligt, at udrede sagen og udskille de mindre oprindelige bestanddele. Det skal heller ikke blive genstand her for undersøgelse. Arkivar Weibull har ikke nægtet slagets historiske eksistens, og for så vidt er alting godt. Men han har i sine „Kritiska undersökningar“ s. 178 ff. handlet om „Jomsborg og Jomsvikingerne“ og er kommen til et resultat, som sikkert vil virke ret forbløffende på mange læsere, nemlig at der aldrig har eksisteret nogen Jomsvikinger. „Det nordiska Joms-

borg och de jomsvikingar, den danska och isländska traditionen känna, ha aldrig existerat" (s. 192). Hovedstøtten for denne mening skulde være den, at Jomsborg og Jomsvikinger ikke findes nævnede ved navn førend i det 12. årh. eller ved 1200. I samtidige kilder, d. e. skjaldevers, nævnes de ikke. Jeg skal ikke her komme ind på spørgsmålet om Jomsborg og dens vikingesamlag; det overlader jeg til historikerne at behandle. Det er atter skjaldeversene om slaget ved Hjörungavåg, jeg her gjerne vil se lidt nærmere på.

Dr. Weibull har været opmærksom på dem omtrent alle (se s. 186—87), men jeg kan ikke se, at han tager dem skarpt nok i betragtning; det er ikke tilstrækkeligt at henvise til „Skjaldedigtningen“ side det eller det.

Før end jeg går videre, kan jeg ikke undlade udtrykkelig at minde om, at ifølge al islandsk (og dansk) overlevering var „Jomsvikingerne“ danske. Deraf følger naturligvis ikke at „Jomsborg“ udelukkende var befolket af danske; hovedmængden af dens indbyggere må dog have været det — forudsat at den har eksisteret i overensstemmelse med de historiske kilder fra 12. og 13. årh.

Lad os så se på, hvad skjaldene har at meddele.

1. Eyvindr skáldaspillir — der ifølge Fagrskinna selv deltog i slaget — digtede, som bekendt, om Hakon jarl kvadet Háleygjatal; heraf er kun nogle enkelte fattige stumper tilbage. Efter alt at dømme har et afsnit deri handlet om slaget ved Hjörungavåg, men heraf er kun ét vers og et halvvers bevaret, der i oversættelse lyder således: „Der blev intet glædesmøde for Yngvifreys mén-voldere (krigerne ɔ: de fremmede) den morgen, da landherskerne (Hakon og Erik) førte rask

deres flåde mod Ødanerne — da krigeren (vistnok Sigvalde) førte skibene sydfra mod deres hær“. Det er alt. Det er kun de to fjenders rejse, sejlas, mod hinanden, der skildres; kampens beskrivelse er helt gået tabt, og hvad kan den ikke have indeholdt? Umuligt er det ikke, at betegnelsen „Ø-daner“ her tager sigte på øen Jóm (Wollin).

2. Torleiv skuma — en bondesøn fra Island, deltager i slaget — digtede et vers om den kølle, hvormed han vilde kæmpe; han kalder den: „Bues benbrud, Sigvaldes ulykke, vikingers mén, Hakons værn; den egekølle skal, hvis jeg lever, bliver lidet gavnlig for Danerne“. Verset består af 10 linjer; jeg har antaget, at et linjepar og da de to linjer: „vikingers mén Hakons værn“ var senere tilføjet¹⁾ — men jeg tilstår, at den grund, at verset består af 10 — og ikke de normale 8 — linjer, ikke vilde være nok til at udskyde linjeparret. De, der hævder, at det ingen gyldig grund er, vil opretholde verset i dets fulde omfang — og hvis de har ret, vil man med styrke pege på udtrykket vikinger (det ses af dr. Weibulls udtryk, at han anser linjerne for ægte, men det lader ikke til at han har haft rigtigt øre for klangen i dette ord „vikinger“), der dog sikkert må være identiske med de straks efter nævnede „Daner“ — men hvor finder man at Danerne eller en anden nation er bleven kaldt således? Dr. Weibull er gået for let henover udtrykket — og han må være forberedt på, at de som hævder linjernes ægt-hed vil påstå: „men der har vi jo Jomsvikingerne lyslevende“.

¹⁾ I Fagrskinna tillægges verset Vigfus og her udelades netop disse linjer.

3. Vigfus, — søn af den bekendte Viga-Glum, også deltager i slaget —, tillægges to drotkvædede vers, hvoraf det ene formentlig er af et digt om Hakon jarl; heri hedder det, at det „ikke blev let at angribe Vagn, hvor“ osv.; „der gik vi ud i kampen mod de danske svendes skib“ (*[ströng vas] danskra drengja [darra flaug] til knarrar*; man mærke bogstavrimet her og dets mulige betydning for ordvalget). Da kun dette ene vers er bevaret, kan man jo intet med sikkerhed slutte til, hvad der ellers har stået i de tabte vers.

4. Einarr skálaglamm har dr. Weibull ikke medtaget. I Einars Vellekla (v. 34) hentydes til „den kampdjærve Buc, der kom sydfra til kamp sammen med den hjælmbedækkede Sigvalde“; desuden haves et halvvers, hvori der åbenbart sigtes til Hakon jarl og hans ødelagte brynje. Det er alt hvad der er tilbage af det afsnit, der handlede om dette slag. Det er ikke meget, der med sikkerhed kan sluttet deraf. Der eksisterer tillige et vers (lausavisa) af Einarr, hvori han truer med at ville gå over til Sigvalde jarl (fordi Hakon jarl havde vist ham uvenskab). Det er klart heraf, som iøvrigt af, hvad der ellers er anført, at Sigvalde var eller ansås for at være hovedanføreren.

5. Jeg går nu udenfor de direkte samtidige skjaldes række og nævner Tord Kolbeinsson. Han digtede om Erik jarl (omkr. 1014) en drape (oversigtskvad), hvori han omtaler Hjörungavágslaget. Her har vi et sammenhængende stykke (v. 1—4). I det første af disse vers hentydes der til forberedelserne i anledning af rygтет om at „Danernes lange krigsskibe“ var bleven satte i søen; det samme udtryk kommer igen i v. 4; i v. 3 nævnes Sigvalde som hovedmodstanderen. Det be-

høver ikke at siges, hvor godt et så kort ord som *Danir* passer til drotkvædet versemål.

6. Et vers tillægges Vagn, hvori han nævner Sigvalde og skælder denne ud for fejhed og hans flugt tilbage til Danmark og nævner den tapre Bue som hans modsætning.

Ser vi nu tilbage på disse skjaldé og deres vers, er det klart, at de løse vers, 2, 4 (delvis) og 6 ringe eller ingen betydning kan have for sagen og sammenhængen. Om 1, 3, 4 (delvis) gælder det samme, da resterne af de pågældende digte er så ubetydelige. Dette fremgår ikke så klart som det burde af dr. Weibulls redegørelse. Større vægt kunde man tillægge Tords digt, hvoraf der jo haves mere; dog er også det ganske sikkert kun et brudstykke, og så må det huskes, hvad der jo i grunden gælder alle disse vers, at versets form og alt hvad dertil hører lægger bånd på skjalden og sætter ham grænser med hensyn til valg af ord og udtryk. Jeg vil straks i denne forbindelse pege på forholdene i de to digte, der handler om „Jomsvikinge“slaget, fra det 12. årh. og tiden omkring 1200, Torkel Gislasons *Búadrápa* — hvoraf dog kun brudstykker haves — og Bjarne Kolbeinssons *Jómsvikingadrápa*, der er så godt som helt bevaret. I det førstes 12 hele og halve vers antydes ikke med en stavelse „Jomsvikingerne“ eller Hakon jarls fjenders nationalitet, og dog kan der næppe være tvivl om, at Torkels opfattelse har været identisk med Bjarnes. Men, spørger vi atter, hvad kan der ikke have stået i de tabte vers? Kommer vi så til Bjarnes velbevarede digt, der er forfattet i et friere drotkvædet, et versemål der gav digteren langt friere hænder, finder vi heller ikke der navnet *Jómsborg*; kun betegnelsen *at*

Jómi (men *Jóm* var øens navn)¹⁾, *Jómsvíkingar* nævnes v. 17 — siger og skriver én eneste gang (i c. 45 vers!). „Vikinger“ alene nævnes v. 22. Hvorledes betegner denne digter ellers de mænd, han nævner således (Jomsvikinger)? Udtrykkelig som *danskir*, danske (v. 40).

Efter denne ekskurs går jeg over til den sidste

7. samtidige skjald, Tindr Hallkelsson, der også var tilstede i kampen. Han forfattede et helt digt om den, hvoraf der heldigvis ikke så lidt er bevaret, blot det var opbevaret på en bedre måde. Hovedmængden af de bevarede vers (9 hele og to halve vers) findes i et håndskrift af *Jómsvíkingasaga* (AM 510, 4^o), et meget ungt håndskrift, hvor versene er forfærdelig mishandlede; dog beror fejlene hyppig kun på fejllæsning, så at den rigtige læsemåde med lethed skimtes. Heldigvis findes dog nogle af versene i ældre og bedre skrifter og håndskrifter (*Heimskringla*). Bue og Sigvalde nævnes atter som hovedmændene (v. 2, 10). Hakon jarl kaldes i v. 6 „Danernes tilintetgører“, hvad der dog ikke behøver at hentyde til denne kamp, da Hakon tidligere havde fældet Daner. I v. 9 nævnes „Daners skibe“; identisk hermed er udtrykket „vikingernes skibe“ (i v. 5, teksten absolut sikker); jfr. det nævnte udtryk i Torleivs vers. Den samme betragtning må gøres gældende. „Vikinger“ kunde ganske sikkert ikke godt bruges om en dansk krigsflåde uden en særlig grund eller i et særligt tilfælde. Det vigtigste udtryk er dog tilbage: *Vinda sinni* (v. 4). Jeg anfører halvverset:

¹⁾ Det findes hos Arnórr, ved midten af 11. årh.

Vann á Vinða sinni
 verðbjóðr hugins ferðar
 (beit sólgagarr seilar)
 sverðs eggja spor (leggi).

o: „Verðbjóðr hugins ferðar (krigeren, Hakon jarl) vann sverðs eggja spor á Vinða sinni = krigeren tilføjede „Vinða sinni“ sværdsæggenes spor (sår)“. Herom siger Weibull: „Uttrycket hos Tind: van a vinda sini (således) . . är osäkert och tydligen icke ursprungligt. Jmfr. textvarianterna“. Dette vigtige udtryk burde have været udførligere behandlet end så kort affejet i en note. Det kunde have været rart at vide, hvad der menes med „osäkert“; de følgende ord tyder dog vel på, hvad der menes. Men forfatteren har ganske uret i at henvise til varianterne som om de skulde tyde på nogen usikkerhed eller bevise udtrykkets uoprindelighed. Dette vers findes heldigvis ikke blot i 510, men også i de 4 bedste håndskrifter af Heimskringla (Kringla, Jöfraskinna, Frisianus og AM 39); desuden i Olaf Tryggvasons saga (i 3 håndskrifter, alle fra 14. årh.). De varianter, der her er tale om, er: det ganske meningsløse *vanur* (i l. 1, for *vann*, i 510), *at* (sst, for *á*, også i 510), *niunda* (sst, for *vinda*, også i 510); det er soleklart, at dette *niunda* kun er fejllæst for *niunda*¹⁾ (u læst som n og n som u), viser altså tilbage til det rigtige. Håndskriftet 61 (fra c. midten af det 14. årh.) har ene *vágh at* for dette *vinda*; det må vel være denne læsemåde, der har gjort et så overvældende indtryk (meningen skulde ifg. denne læsemåde blive: „han tilføjede sår i bugten den(ne, gang“ — et tilvisse lidet sigende og ret mærkeligt ud-

¹⁾ På grund af bogstavrimet skal ordet begynde med *v*.

tryk). Men læsemåden fortjener intet hensyn; den er en forvanskning (hvad også 54, Bergsb., der tilhører samme recension som 61, klart viser). Dr. Weibulls princip — at holde sig til de ældste kilder — burde ikke her have været ladet i stikken. Håndskrifter c. 100 år ældre burde dog sikkert have større vægt; enhver kender af 61 og dets forhold til de ældre håndskrifter vil ikke et eneste øjeblik være i tvivl om, hvor den rigtige eller sikre læsemåde er at finde. For *sinni* har endelig to hdskr. (AM 54 fra c. 1350 og Bergsbók, der middelbart eller umiddelbart er afhængig deraf, fra c. 1400) *mönnum f. sinni*, en læsemåde, der intet forandrer, hvad meningen angår, men som afgjort er urigtig, da man aldrig har sagt *Vinda menn* = Venderne (*Vindr*). Teksten i verset er således heldigvis fuldstændig sikker (de andre ubetydelige varianter kommer ikke i betragtning) og upåtvivlelig ganske rigtig (ægte).

Men hvad betyder nu disse to ord? *Sinni* kan kun opfattes som det bekendte ord, der betyder „følge“. „Vendernes følge“ er det „følge, der består af Vender“. Dette udtryk viser da med uimodsigelig sikkerhed, at der blandt Hakon jarls modstandere også var „Vender“ eller mænd fra Venden (*Vindland*); de behøver ikke at have været udelukkende Vender; at de ikke var det viser jo Tinds eget anførte udtryk („Daners skibe“). Dette bringer os i en betænkelig nærhed af Jom og „Jomsborg“ — men det var netop det, det ikke måtte. Ikke desto mindre må vi finde os i udtrykkets eksistens, hvad det indeholder, antyder og forudsætter. Det er muligt at dr. Weibull ud fra sine principper vil søge at bortforklare det. Jeg er ikke i tvivl om forklaringen, nemlig den, at Sigvalde som høvding i Jomsborg (om hvis

eksistens jeg heller ikke et øjeblik tvivler) på det berømte tog til Norge har haft Daner og Vender med sig, samt at udtrykket antyder Jomsvikingerne virkelige tilværelse.

Endelig skal jeg fremdrage, hvad Arnórr jarleskjald i sit berømte digt om Magnús d. gode udtaler i anledning af Magnús' krigstog til Wollin. I v. 12 hedder det ikke blot, at han kæmpede på Jom (*at Jómi*), men at fjenden („den hedenske skare“) blev belejret i „et bredt virke“, og de kaldes „borgmænd“ (*borgarmenn*). Denne „borg“ („virke“) kaldes i prosaen Jómsborg. Afstanden fra „Joms borg“ (som Arnórr således bestemt antyder) til „Jomsborg“ er ikke lang.

I betragtning af alt dette kan jeg ikke indrømme, at versene indeholder noget som helst, der modbeviser den i sagaerne og hos biskop Bjarne fremtrædende tradition om, at Hakons modstandere ved Hjörungavåg ikke blot var danske, men netop danske vikinger fra Jomsborg; dette sidste støttes derimod kraftig ved det sidst behandlede udtryk fra Tinds vers, samt ved betegnelsen „vikinger“.

Skulde dr. Weibull have ret i sin omstyrtende betragtning, træder uvilkårlig et spørgsmål frem i forgrunden: hvorledes er forestillingen om dette „Jomsborg“ og disse „Jomsvikinger“ da opstået? Dette spørgsmål måtte besvares eller ialfald forsøges besvaret, hvis den raserende opfattelse skal gøre noget indtryk. Da nu denne forestilling efter dr. Weibulls antagelse er opstået i løbet af det 12. årh. eller endogså henimod 1200 (se s. 191), skulde man tro at noget måtte der kunne gøres, men her lades vi — mærkeligt nok — ganske i stikken. „Orsaken, varför just de danska vikin-

garne¹⁾ i Hjörungavág lokaliserades till Jomsborg, undandrager sig vår kunskap“. Med denne ikke meget tilidsvækkende erklæring slutter dr. Weibull sin undersøgelse.

Før jeg slutter skal jeg tillade mig at gøre et par bemærkninger om skjaldenes digte og deres forhold til det faktiske. Dr. Weibull vil i det hele lade samtidige skjaldes vidnesbyrd gælde, men han bruger dog undertiden udtryk, som næppe er rigtige.

Det kan og skal ikke nægtes, at skjaldene bruger ofte ret stærke udtryk om den fyrste, de digter om, især om hans krigerske mod og fremragende tapperhed. Dette fremtræder i adjektiver og mindre (indskuds)sætninger. Man kan betragte dem hvorledes man så vil, være tilbøjelig til hist og her at trække lidt fra osv. — vist er det, at man sikkert har ret i at gå ud fra, at disse gamle konger og jarler ikke led af nogen fejhed eller tilbageholdenhed, når det gjaldt deres modstandere og fjender. Når Hallfred — iøvrigt i sit arvedigt om Olaf Tryggvason (altså i et digt, hvorfor han ingen løn af den besungne fyrste kunde vente) — udtaler, at „de nordiske lande er bleven (ligesom) folketomme ved Olafs fald“, er dette jo et meget stærkt udtryk, men det er et smukt udtryk for skjaldens personlige følelse og hengivenhed for hans tidligere fyrste, og sikkert et ærligt udslag af hans opfattelse. Det er muligt, at nutidens historikere ikke giver skjalden ret i hans storstilede vurdering af Olaf, men der er ingen grund til at klandre skjalden derfor; hans opfattelse er ægte menneskelig og — forståelig.

¹⁾ Dette udtryk — hvorledes er det egentlig at forstå i denne sammenhæng?

Når skjalden derimod anfører bestemte handlinger eller forhold — hvad enten dette sker i digte, der er fremsagte for den pågældende fyrste selv, eller i kvad som er forfattede kort efter hans død og fremsagte for en tilhørerkres, der nøje kendte og huskede ham, — da må der kræves positive beviser for, at det meddelte er urigtigt. Formodninger eller — om jeg så må sige — vag mistænkeliggørelse må på forhånd afvises som intet sigende og ganske værdiløs. Når f. eks. Einarr skálaglamm i sin Vellekla siger, at Hakon jarl rådede over „16 jarlers land“ (fylker) efter slaget i Hjörungavåg, så har han — nominelt ialfald — gjort det, selv om man ikke nu kan nævne disse jarler ved navn — og således videre. Jeg finder også en udtalelse som denne (s. 25—26): „Det ligger i sakens natur, att de samtida isländska skalderna i sin utpreglade nationalkänsla icke direkt uttala, att Harald — vad Jellingestenen otvetydigt intygar — „vann sig Norge“. Harald går hos dem i skuggan för den norske Hákon jarl“, temlig misvisende. For det første er det mere end tvivlsomt, hvorvidt man overhovedet er berettiget til i den tid, det her drejer sig om, at tale om „nationalfølelse“ endogså af en „udpræget“ art. Hvor findes den? Ikke i Vellekla. Her nævnes — for tiden c. 969—75 — 7 fylker (þ: i det nordvestlige Norge) som underlagte Hakon; om Harald blåtands magt i Norge indeholder disse vers intet og der var ingen grund til at fremhæve, under hvem Norges øvrige dele hørte. Som dr. Weibull selv bemærker lægger Einarr ikke skjul på Hakon jarls forhold til den danske konge (i et heldigvis udførlig bevaret afsnit). Om andre digte kan der næppe være tale, også af den grund at der er så lidt bevaret af

dem. Oplysende er en oversigt over de skjalde, der er knyttede til Hakon jarl (se Skáldatal, Sn E III 280); der er først Eyvindr (som jo egentlig ikke kan medtages her, da han var en nordmand); af hans Háleygjatal om Hakon findes kun det føromtalte $1\frac{1}{2}$ vers om Jomsvikingslaget og et halvvers om hans magt efter dette; Einarr — hvorom er talt. Tindr — det ovenfor nævnte digt om Jomsvikingslaget (der altså egentlig slet ikke handler om Hakon og Harald før den tid); Skapti Þóroddsson, intet bevaret. Þóroldr (ø: Þórfinnr) munnr, intet bevaret. Eilífr Goðrúnarson, højst et halvvers bevaret (personlig udtalelse af skjalden). Vigfús Vigaglúmsson (jfr. ovf.), højst et vers bevaret (om Jomsvikingslaget). Þórleifr jarlsskáld, $1\frac{1}{2}$ vers bevaret, helverset om Jomsvikingslaget (halvverset af almindeligt indhold). Hvannár-Kalfr, intet bevaret. Efter alt dette kan jeg ikke se, hvorledes dr. Weibulls ovf. anførte udtalelse kan opretholdes eller forsvares.